

**Хүний эрхийн ээлжит дүгнэлт хэлэлцүүлэгт бэлтгэх
Монголын төрийн бус байгууллагын форум батлав.**

**“Долоон сарын нэг ба
хүний эрхийн зөрчил”**

Монгол улсад хүний эрхийн чиглэлээр ажилладаг төрийн бус байгууллагууд /ТББ/ НҮБ-ын Хүний эрхийн зөвлөлийн /ХЭЗ/ гишүүн орнуудын хүний эрхийн төлөв байдлын ээлжит хэлэлцүүлэгт оролцох сургалтад хамрагдаж, ТББ-дын форумыг зохион байгуулсан. Энэ форумгаар Монгол улс дахь хүний эрхийн төлөв байдлын тухай илтгэлийг бичих асуудлуудыг тодорхойлон, ажлын хэсгүүдийг байгуулсан. Форумгаас “Долоон сарын нэг ба хүний эрх” сэдэвт тайлан бичих ажлын хэсгийг бүрдүүлэн тайлангийн төслийг 3 удаа хэлэлцүүлэн баталсан болно.

2008.6.29-ны өдөр болсон Монгол улсын Их хурлын сонгуульд Улс төрийн 11 нам, 1 эвсэл түүний 311 гишүүн, 45 бие даан нэр дэвшигчид нийт 356 иргэн 76 суудлын төлөө өрсөлдсөн юм. 2008.7.1-ний өдөр Сонгуулийн дүн албан ёсоор хараахан гаргаагүй байхад МАХН-ын сонгуулийн штабаас “манайх илт ялалт байгууллаа” гэсэн мэдэгдэлд дургүйцсэн иргэд болон иргэний хөдөлгөөнөөс жагсаал цуглаан хийсэн байна. Энэ жагсаал цуглаан зохион байгуулалтанд орж чадаагүйгээс нөхцөл байдал хүндрэн хүчирхийлэлд хүрч олон хүний эрүүл мэнд хохирч, соёлын үнэт зүйлс, байгууллага, иргэдийн өмч хөрөнгө устахад хүрчээ. Энэ нь олон жил Монголын нийгэмд бугшсан шударга бус явдал, авилга хээл хахуулийн үйлдэл, эс үйлдэлд бухимдсан нийгмийн тодорхой хэсгийн бухимдалын илрэл болсон.

Үзэл бодлоо илэрхийлсэн иргэдийн цуглаан хяналтнаас гарч нийтийн эмх замбараагүй байдал үүссэнийг таслан зогсоохоор гарсан Монгол улсын Ерөнхийлөгчийн зарлигийг хэрэгжүүлэх нэрийн дор 700 гаруй хүнийг хоморголон баривчилж иргэний эрх, эрх чөлөөг хөсөрдүүлснээр “7 сарын 1-ний буюу Үймээн самууны хэрэг” хэмээн нэрлэгдсэн нэг гэмт хэрэгт 450 гаран хүн сэжиглэгдэн шалгагдаж 300 гаад хүн яллагдагчаар татагдан 270 орчим иргэнийг “2008 оны 6 сарын 29 ний өдрийн **УИХ-ын сонгуулийн дүнг эсэргүүцэж** зарим нам, хөдөлгөөнөөс зохион байгуулсан жагсаал цуглаанд оролцож МАХН-ын төв байр, СТӨ-ний байр руу дайрч түйвээн үймүүлэх, эвдэн бусниулах, галдан шатаах эд хөрөнгө устгах, тэсэрч дэлбэрэх бодис хэрэглэх буюу төрийн төлөөлөгчийг эсэргүүцэх замаар нийтийн эмх замбараагүй байдлыг бий болгон” оролцсон гэх үндэслэлээр шүүхээс 6 сараас 5 жилийн хугацаагаар хорих ялаар шийтгэсэн.

Эмх замбараагүй байдлыг таслан зогсоохоор 2008.7.1-ний өдрийн 24 цагаас эхлэн зарласан Онц байдлын зарлах тухай Ерөнхийлөгчийн зарлигийг биелүүлэх явцад бүрэн биш тоогоор 20 –иод хүн шархдаж, 4 хүн галт суманд хороогдож, 1 хүн угаартаж нас барсан юм. Цагдаагийн ажилтнуудын бууны суманд өртөж амь насаа алдсан нь тогтоогдсон ч цагдаагийн алба хаагч нарын хэргийг хэрэгсэхгүй болгосон.¹

¹ 2009 онд Ерөнхийлөгчөөс санаачилсан Өршөөл үзүүлэх тухай хуульд харсагдсан тул цагдаагийн дарга нарын хэргийг хэрэгсэхгүй болгосон.

Иргэдийн үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөөг нь хязгаарлан хоморголон баривчилж эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэж байгааг эсэргүүцэж Нийслэлийн төв талбайд чимээгүй суулт хийсэн хүний эрхийн хамгаалагчид, хохирогчдын ар гэрийнхнийг зөвшөөрөл² аваагүй хэмээн 14 хоног баривчлан хорьж байсан үйлдэл гарч байлаа.

Сэтгэцийн өөрчлөлттэй, эрхзүйн чадамжгүй хүнээр бусадын эсрэг “жагсаалд оролцсон, надад 1 сая төгрөг өгсөн” хэмээн гүтгэлэгийн шинжтэй мэдээллийг олон нийтийн хэвлэл мэдээллээр удаа дараа нэвтрүүлж байв³.

Ийнхүү үйл явдал гарахад хууль цагдаа, прокурор, шүүгч, өмгөөлөгчид, Хүний эрхийн үндэсний комисс, Үндсэн хуулийн цэц, болон Улсын их хурлын Хүний эрхийн дэд хороо цөм иргэний эрх, эрх чөлөөг хамгаалах чадавхгүй байсан. Ийнхүү хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалж чадахгүй байсан нь зарим институтцийн эрх зүйн орчин сул байгаатай холбоотой.

I. Зөрчигдсөн эрхээ сэргээлгэхтэй холбоотой эрхзүйн орчин:

A. ОУ-д хүлээсэн үүрэг: Иргэдийн үзэл бодлоо илэрхийлэх, Хараат бус шүүхээр шударгаар шүүлгэх эрхүүдийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой ИУТЭП, Эрүүдэн шүүхийн эсрэг конвенцид Монгол улс нэгдэн орж үүрэг, амлалт авсан. Гэвч Эрүүдэн шүүхийн эсрэг конвенцийн заалттай дотоодын хууль тогтоомжийг нийцүүлэн гаргах ажил туйлын хангалтгүй байгаагаас эрүүдэн шүүхээс урьдчилан сэргийлэх, ажиллагаанд оролцсон албан тушаалтнууд түүнийг мэдсэн албан тушаалтанд хариуцлага тооцох эрх зүйн орчин бүрдээгүй байна. ИУТЭП-ын ээлжит тайлангаа НҮБ-д цаг хугацаанд нь тогтмол явуулж хэвшээгүй, НҮБ-аас гаргасан зөвлөмжийг олон нийтийд сурталчлах ажил хангалтгүй, зөвлөмжийн дагуу тодорхой ажил төдийлөн хийгдээгүй байна.

Б. Үндсэн хууль болон бусад хууль:

Монгол улсын Үндсэн хуульд “Халдашгүй чөлөөтэй байх, Эрүү шүүлтээс ангид байх, Хууль зүйн туслалцаа авах, Өөрийнхөө эсрэг мэдүүлэг өгөхгүй байх, үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, үзэл бодлын үүднээс сайн дураар эвлэлдэн нэгдэх зэрэг ИУТЭП-ийн бүх заалтууд тусгасан байдаг.

Хараат бус шүүхээр шударгаар шүүгдэх эрхийг хэрэгжүүлэх ажиллагаатай холбоотой Эрүүгийн хууль, Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль үйлчилж байна. Эдгээр хуульд ИУТЭП-ын заалтыг нийлээд тусгаж өгсөн ч хууль хэрэглэж буй ажилтнуудын хүний эрхийн мэдлэг мэдрэмж сулаас пактын заалтыг ноцтой зөрчих явдал гардаг нь “7.1-ний буюу Үймээний” гэх хэргээс улам ч тод харагдлаа.

Иргэний үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, тайван замаар хийж буй жагсаал цуглааныг “зөвшөөрөлгүй” хууль бус үйлдэл гэж эрх чөлөөнд хязгаарлалт хийхийг Жагсаал цуглаан хийх тухай хуулиар олгосон нь Монгол улсын Үндсэн хууль, ИУТЭП-ын заалттай зөрчилдөж байна.

В. Хүний эрхийн дэд бүтэц, институци:

² Жагсаал, цуглаан хийх журмын тухай хуулиар зөвшөөрөлгүй хэмээн үзэж бүх жагсаал цуглааныг албадан тараах үндэслэл нь болдог боловч тэдэнд чимээгүй суулт хийх зөвшөөрөл олгоогүй.

³ “Жагсаалыг зохион байгуулагч О.Магнай нэг сая төгрөг тарааж МАХН-ын байрыг шатаах хүсэлт тавьсан” хэмээх сурталчлгааг олон нийтийн ТҮ, радиогоос бусад мэдээллийн хэрэгсэл хаагдсан үед нэвтрүүлж байсан.

Монгол улсад хүний эрхийг хамгаалах механизмыг нь УИХ дахь Хүний Эрхийн Дэд Хороо /ХЭДХ/, Хүний эрхийн үндэсний комисс /ХЭҮК/, Үндсэн хуулийн Цэц Эрүүгийн, Захиргааны, Иргэний, шүүхүүд, Иргэний нийгмийн байгууллагууд /ИНБ/ бүрдүүлж байна. 2008 оны 7-р сарын 1-нд Онц байдал зарласан нь хүний эрхийн баталгааг сорьсон үйл явдал болсон учраас энэ үеэр хүний үндсэн эрхийн хамгаалалтын дархлаа хэр зэрэг байгаа нь илүү тодорхой харагдсан болно. Төрөөс хүний үндсэн эрхийг зөрчих тохиолдолд хараат бусаар хүний үндсэн эрхийг хамгаалах механизм дутагдаж байна. Ялангуяа төрийн тодорхой институцээс хүний эрхийг зөрчих эсхүл хүний үндсэн эрхийг хамгаалах талаар тодорхой алхам хийгээгүй тохиолдолд зөрчигдсөн эрхийг хамгаалах, улмаар хариуцлага тооцох механизм байхгүйтэй адил байна.

УИХ-ын ХЭДХ нь УИХ-аас соёрхон батлах эрх зүйн баримт бичгүүд, нэгдэн орох, гэрээ конвенци бүрт хүний эрхийн үүднээс дүгнэлт гаргах, тэдгээрийг дагаж мөрдөж буйд хяналт шалгалт хийх эрх, үүрэгтэй боловч, хүний эрхийн зөрчил ноцтой зөрчигдөж байсан тэр үед энэ үүргээ хангалттай биелүүлж чадаагүй. УИХ-ын Хүний эрхийн дэд хороо нь Хуульзүйн Байнгын хорооны хүний эрх, эрх чөлөөний асуудлыг хариуцахаар⁴ хуульчлагдсан ч тухайн дэд хороонд аль намын гишүүд дийлэнх байгаагаас шалтгаалж, намын ашиг сонирхлыг илүү тавьдаг, эсхүл намын бүлгийн хуралтай адилтгах хандлага ажиглагдаж байсан⁵. Гэвч УИХ-ын Хүнийн Эрхийн дэд хороо “7.1-ний буюу үймээний” хэргийг мөрдөн шалгах, шүүн таслах ажиллагаанд Хүний эрхийн зөрчил гарсан эсэх талаар үнэлэлт өгөхөөр нээлттэй хэлэлцүүлгийг жил гарангийн дараа хийсэн нь МУ-ын парламентын түүхэнд дэвшилт ажиллагаа болсон юм.

ХЭҮК хүний эрхийг хангах, зөрчигдсөн тохиолдолд хамгаалах, шүүхээр нөхөн төлбөр шийдвэрлүүлэн олгох тогтолцоо бий болгоход анхаарч ажилладаггүй. Үүний учир нь ХЭҮК-ийн хууль нь түүний бие даасан хараат бус үйл ажиллагааг хангаагүй, Парисын зарчимд нийцээгүйтэй холбоотой. Мөн ХЭҮК-ын дарга комисар нарыг хүний эрхийн чиглэлээр ажиллаж байгаагүй хүмүүсийг улс төрийн томилгоогоор томиолдоогоос Онц байдал зарласан үед Хүний эрхийн үндэсний комиссоос “Хүний эрх зөрчигдөөгүй байна”⁶ гэсэн хариуцлагагүй мэдэгдэл олон иргэдийн эрүүгийн хариуцлага хүлээх үндсэн шалгаан нь болж байв.

Төрийн эрх мэдлийг хэрэгжүүлдэг хууль тогтоох, гүйцэтгэх, шүүх эрх мэдлийн байгууллагын зүгээс хүний үндсэн эрхийг зөрчихөөс хамгаалах механизм болгож 1992 онд Үндсэн хуулийн цэцийг байгуулсан ч харамсалтай нь дээд шүүхийн шийдвэрийг хянах эрх мэдлийг өгөөгүй. Шүүхийн шийдвэрийг Үндсэн хуульд нийцсэн эсэхийг хянах эрх мэдэлгүйгээс Үндсэн хуулийн цэц нь шүүх эрх мэдлийн орой дээр нь байх бие даасан механизм болж чадаагүй учраас Шүүх Үндсэн хуулийг зөрчих боломжтой болжээ. Бүх шатны шүүхээр хэрэг маргаанаа шийдвэрлүүлсэн ч хүний эрхийн зөрчлийг хангах үндэслэл багатай байна гэж үзвэл хаана ч гомдлоо гаргах, хандах боломжгүй байна.

Монгол улсын 3 шатны шүүх нийгмийн аюулгүй байдлыг хангах нэрийдлээр 7-р сарын 1-ний үйл явдлын улмаас баривчлагдсан, яллагдсан иргэдийн үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, төрийн үйл ажиллагааг хянах, шүүмжлэх, эвлэлдэн нэгдэх, тайван замаар жагсаал цуглаан хийх зэрэг иргэний

⁴ Монгол Улсын Их Хурлын тухай хууль, 24 дүгээр зүйлийн 3.6 дахь заалт, 2006 он

⁵ 2008оны7сарын 8 өдөр ХЭДХ-ны хуралд МАХН-ын гишүүн “Ардчилсан намын хурал болж байна” гэж хурал хаяж гарсан байна. Шүүхийн мониторингийн тайлангаас

⁶ ГлобинтернэшнлГББ-ын “Хэвлэл мэдээллийн мониторинг”

болон улс төрийн эрх, түүнчлэн амьд явах, эрүү шүүлтээс ангид байх, хуулиар хамгаалуулах, гэм буруу нь тогтоогдоогүй нөхцөлд хэнийг ч гэм буруутайд тооцохгүй байх, өмгөөлөгчийн туслалцаа авах зэрэг суурь эрхүүдийг зөрчөөд зогсохгүй зөрчигдсөн эрхүүдийг нь сэргээж чадаагүй.

Шүүхээс өмнөх шатанд зөрчигдсөн хүний эрхийн зөрчлүүд

Гэмт хэрэгт сэжиглэгдсэн, яллагдагчаар татагдсан этгээд өөрийгөө өмгөөлөх, **өмгөөлөгчийн туслалцаа авах эрхтэй** хэмээсэн хуулийн заалт⁷ төдийлөн хэрэгжиж чадсангүй. Анхны мэдүүлгээ өмгөөлөгчтэй өгсөн нэг ч хүн байхгүй. Үүгээр ч зогсохгүй эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаанд заавал өмгөөлөгчтэй оролцох хэл ярианы, сонсголын, харааны бэрхшээлтэй, сэтгэцийн өвчний улмаас өөрийгөө өмгөөлөх эрхээ эдэлж чадахгүй, насанд хүрээгүй иргэд зэрэг тусгай субъектуудыг байцаахдаа өмгөөлөгчийг байлцуулаагүй байцаалтыг авч байсан байна.

Хоригдож байгаа хүн гэр бүл, хуульч, эмч, шүүгчтэй уулзах, баривчилсан **болон хаана байгаагаар 24 цагийн дотор түүний гэр бүлийн насанд хүрсэн гишүүн, төрөл садангийн хүн, өмгөөлөгчид нь мэдэгдэх** үүргийг цагдаагийн байгууллага хүлээх бөгөөд цагдаагийн байгууллага мэдэгдэх боломжгүй бол сэжигтэн өөрөө мэдэгдэх боломжийг баривчлагдсан этгээдэд олгохоор заасан хуулийн заалт⁸ огт хэрэгжээгүй билээ⁹.

ИБУТЭОУП-д заасан Хууль бусаар баривчлах, хорихоос иргэдийг хамгаалахын тулд бүх төрлийн хорих ажиллагаа шүүхийн байгууллагын хяналтын дор явагдах зарчим огт хэрэгжсэнгүй. Ямар нэгэн шүүх хурал хийглэхгүй баривчлах, цагдан хорих тогтоолыг шүүгч баталгаажуулж олон зуун гэмгүй иргэдийг аливаа хэлбэрээр хорьдог соц нийгмийн тогтолцоо хэвээр байна.

Шүүнийн шатанд гарсан хүний эрхийн зөрчлүүд

18 насанд хүрээгүй хүмүүсийн хэргийг хянан шийдвэрлэхдээ хүүхдийн эрхийг хүндлэх үүднээс шүүх хуралдааныг хаалттай хийхээр заасан заалтыг баримтлах нэрийн дор олон нийтийн өмнө шүүгдэх эрхийг бүдүүлгээр зөрчиж шүүх хуралдааныг хаалттай хийж хараат бус шүүхээр, шударгаар шүүгдэх эрх алдагдсан байна.

Шүүхээс шийтгэх, цагаатгах тогтоолын аль нэг нь гарч байх зарчим алдагдаж нотлох баримт дутуу, зарим зүйлийг тодруулах даалгаварын мөрдөн байцаагчид өгч хүнийг заавал буруутан болгох хандлага давамгайлсан хэвээр байна.

Мөрдөн байцаах ажиллагааны явцад гэрчийн үүргийг сануулаагүй харин сэжигтний мэдүүлэг өгөх эрхийг танилцуулж авсан мэдүүлгийг нотлох баримтын хэмжээнд үнэлсэн нь Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийг зөрчсөн гэж дүгнэж болохоор байна¹⁰.

⁷ Иргэний болон улс төрийн эрхийн олон улсын пактын ?? Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 35, 36, 39 дүгээр зүйлүүд

⁸ Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 61 дүгээр зүйл

⁹ Баривчилах ажиллагаанаас хойш 3-7 хоногийн дараа ч гэр бүлийн гишүүдээ хайсан 70 гаран гэр бүл байсан.

¹⁰ Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулинд гэрчийн этгээдийг “**Хэргийн талаар ач холбогдол бүхий нөхцөл байдлыг мэдэж байгаа, тухайн хэрэгт холбогдолгүй хүнийг гэрч гэнэ**” гэж тодорхойлсон¹⁰ байдаг ч шүүх гэрчийн этгээдийг өөрсдийн үзэмжээр тодорхойлдог болжээ. Нэг хэрэгт шийтгүүлсэн ялтан нь бие биенээ гэрчилсэн хамт явсан гэх үндэслэлээр шийтгүүлжээ.

Эрүүгийн гэмт хэргийг мөрдөн шалгах чиг үүрэгтэй хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч нарыг нийгмийн хэв журам хамгаалах ажиллагаанд дайчлан ажиллуулснаас Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн заалт зөрчигдсөн гэж дүгнэж байна.¹¹

Хууль бус арга хэрэглэн авсан нотлох баримт нотлох чанараа алдаж шүүх нотлох баримтаас хасаж тооцох зарчим алдагдав. Нотлох баримт цуглуулах, бэхжүүлэх талаар хуульд заасан журмыг баримтлаагүй зөрчсөн бол эдгээр нь нотлох чадвараа алдах бөгөөд шүүхийн шийдвэрийн үндэслэл болохгүй гэсэн заалт зөрчигдөж байлаа. Баривчлах байранд цагдаагийн зодуур, айлган сүрдүүлэгийн дор өөрийнхөө эсрэг өгсөн мэдүүлэгээс өөр нотлох баримтгүй атлаа хэрэгтэн болж шүүхээр шийтгүүллээ. Гэрч хохирогч нарын мэдүүлгийг нэгнээс нь хуулбарлан дахин хувилсан материалаар хавтас хэргийг бүрдүүлэн ял шийтгэл оногдуулж байв.

Үйлчлүүлэгчийн эрх ашгийг хамгаалан хүний эрх, олон улсын гэрээ конвенцийг дурьдсан өмгөөлөгчийн үйлчлүүлэгчийг бусдаас илүү олон жилээр яллах замаар тухай өмгөөлөгчийг “Шийтгэх” балмад явдал ч гарсныг онцлон тэмдэглэх хэрэгтэй байна. Энэ нь хүний эрхийг хамгаалагч өмгөөлөгчид хүний эрхийн зарчим, холбогдох хууль зүйн актуудын дагуу ажиллах уу эсвэл тэр зарчим, хууль зэргээсээ татгалзан шүүгчдийн аясыг харж үйлчлүүлэгч ээ ял шийтгэлээс чөлөөлүүлэх эсвэл хөнгөн ял шийтгүүлэх арга зам хайх уу гэсэн боломжгүй сонголт тулгаж байгааг ч тэмдэглэх хэрэгтэй байна.

Хүүхдийн ЭБША-НЫ ТУСГАЙ ЖУРАМ

НҮБ-аас гаргасан Насанд хүрээгүй хүмүүсийн үйлдсэн хэрэгт байцаан шийтгэх ажиллагаа явуулах наад захын жишиг дүрэм¹² буюу олон улсын хэмжээнд Бээжингийн дүрэм хэмээн нэрлэгдэх болсон стандартыг шүүхүүд ноцтой зөрчсөн юм.

Насанд хүрээгүй хүүхдүүдийг урт хугацаагаар эцсийн арга хэмжээ болгон хорих ялаар шийтгэн цээрлүүлж байгаа нь Монгол улсын 1990 онд нэгдэн орсон Хүүхдийн эрхийг хамгаалах конвенцийн¹³ заалтыг шууд зөрчсөн үйлдэл бөгөөд олон улсын өмнө хүлээсэн үүргээ биелүүлсэнгүй гэсэн дүгнэлтэнд хүргэж байна. Хууль зөрчсөн хүүхдийг шууд олон жилийн хорих ялаар шийтгэн цээрлүүлэхээс татгалзаж, гэмт хэрэг үйлдэхэд нөлөөлсөн шалтгаан, нөхцлийг арилгах, нийгэмшүүлэн хүмүүжихэд нь туслаж, дэмжих тэдгээрийн асуудлыг шийдвэрлэж өгөх бүтэц, тогтолцоо, зохицуулалтыг цаашид бий болгож тогтвортой ажиллуулах шаардлага байна.

Зөвлөмж:

1. Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн зарим заалтыг хүний эрхэнд суурилан өөрчлөн сайжруулах шаардлагатай байгааг сануулан дээрх хуулиудад яаралтай нэмэлт өөрчлөлт оруулах, Үүнд:

¹¹ Нийгмийн хэв журам сахиулах цагдаагийн алба хаагч, эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаанд оролцогч субъектууд нэг удирдлагад байдгийг салган чиг үүргээр нь ажлыг тусгаарлах шаардлагатай нь харагдлаа. Учир нь хорирогчоор байцаагдсан мөрдөн байцаагч өөрөө яллагдагчийг байцааж мэдүүлэг авч ЭБШХ-ийг ноцтой зөрчив.

¹² НҮБ-ын Ерөнхий Ассемблейн 1985 оны 40/33-р тогтоолоор батлагдсан.

¹³ Төрийн мэдээллийн тусгай дугаар 1-р боть 73 тал

- Шүүхээс шийтгэх, цагаатгах тогтоолын аль нэг нь гарч байх зарчим алдагдаж нотлох баримт дутуу, зарим зүйлийг тодруулах даалгаварын мөрдөн байцаагчид өгч хүнийг заавал буруутан болгох хандлага давамгайлсан заалтыг өөрчлөх,
 - Хүүхэд хамгааллын асуудлыг бий болгож насанд хүрээгүй хүмүүсийг аль болох шүүн таслах ажиллагаанд оролцуулахаас татгалзан эвлэрүүлэн зуучлах аргыг хэрэглэхээр хуульчлах,
 - Анхан шатны шүүх хуралдаанд оролцож буй иргэдийн төлөөлөгчийн үүргийг тодорхой болгож тэдний гэм буруугийн талаарх санал дүгнэлтийг шүүхийн шийдвэрт хэрхэн тусгах, ямар үед дүгнэлтээ зөвшөлцөж байхыг хуульчлах,
2. Төрийн албан хаагчаас хүч хэрэглэх замаар эрүүдэн шүүн ял хүлээлгэх явдал байгаа бөгөөд эрүүдэн шүүх хуйвалдах, нотлох баримтыг үл хайхрах явдалд оролцсон прокурор, шүүгч нарыг шүүх хуралдаан явуулах болон яллах үүргийг даруй түдгэлзүүлэх тухай заалтыг Эрүүгийн хуульд оруулах,
 3. Иргэд зөрчигдсөн хүний эрхээ сэргээн хамгаалуулах тогтолцоо одоогоор Монголд байхгүй байгаад харамсахын цацуу Үндсэн хуулийн цэцийн хуульд өөрчлөлт оруулан хамгаалалтын тогтолцоо бий болгохыг зөвлөж байна.
 4. Монгол улсын шүүх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэгч байгуулагын ажилтнуудад Хүний эрхийн суурь ойлголт, зарчмуудын талаарх мэдлэг туйлын хангалтгүй байна. “Үймээний” гэгдэх хэрэгт хуулийн зүйл заалтуудыг буруу хэрэглэсэн, ЭБШХ-ийн дагуу нотлох баримт үнэлэх ажиллагаанд шүүгчид хувийн дүгнэлтийг хэт өндөрт тавьж хуульчийн зүгээс дүгнэлтээ өгч чадахгүй байсан зэрэг олон алдаа дутагдлыг гаргалаа. Шүүгчдийн асуудалд хандаж байгаа байдлаас харахад тэдэнд хүний эрхийн талаар сургалт гэгээрлийн ажил хийдэггүй нь харагдаж байна. Шүүгчдийг аливаа шийдвэрийг гаргахдаа хүний эрхэд суурилан, хараат бусаар шийдвэр гаргах мэргэжлийн ур чадварыг дээшлүүлэх ажлыг зохион байгуулах үүрэг бүхий мэргэжлийн хороо, шүүхийн ерөнхий зөвлөлийг жинхэнэ утгаар нь ажилладаг болгох чиг үүргээ хэрэгжүүлэхийг зөвлөж байна.
 5. Монгол улсын Хүний эрхийн Үндэсний комисс нь хууль дээдлэн бие даасан, хараат бус байдлаар хүний эрх, эрх чөлөө, хууль ёсны ашиг сонирхлыг тууштай хамгаалах, шудрага, ил тод байх Парисын зарчмыг¹⁴ баримтлан ажилсангүй гэж дүгнэж байна. Нэг үйл явцад цаг хугацаанаас хамааралтайгаар 2 өөр дүгнэлт гаргасан нь ХЭҮК нь тухайн цаг үед тодруулбал 2008.7.1-3-ны халуун өдрүүдэд хараат бусаар хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалах үүргээ биелүүлж чадаагүйг сануулан: Хүний эрхийн үндэсний комиссын хуулийг Парисын зарчимтай нийцүүлэн шинэчлэн гаргах, комиссын гишүүдийг сонгон нэр дэвшүүлэхдээ хүний эрхийн чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулж байсан туршлагатай иргэдээс сонгон бүрдүүлэхэд анхааран ажиллахыг зөвлөж байна.
 6. Эрүүдэн шүүхийн эрсэг конвенцийн нэмэлт протоколд нэгдэж хараат бус хөндлөгийн мониторинг хийх эрх зүйн орчныг бий болгож хэрэгжүүлэх. Ингэхдээ магадлан итгэмжлэл олгох замаар тодорхой шаардлага хангасан ТББ-гаар гэрээлэн хийх эрх олгох,
 7. Онц байдлын үед үүссэн зөрчилт байдлыг таслан зогсоох, хэргийг мөрдөн шалгах, шийдвэрлэх ажиллагаанд ХЭҮК нь хараат бус, хөндлөнгийн хяналт тавьж, мэргэжлийн түвшинд ажиллаж чадаагүйг тэмдэглэн буруушааж байна.

¹⁴ Монгол улсын Хүний эрхийн үндэсний комиссын тухай хууль 2000 он. 3.3 дахь заалт

Онц байдлын үеэр ХЭҮК-ын хийсэн “Хүний эрх зөрчигдөөгүй” гэсэн мэдэглэл нь хүний эрхийг чухалчилж авч үзэхгүй байхад хүргэж, баривчлагдсан, цагдан хоригдсон иргэдийн эрхийг зөрчих явдлыг даамжруулсан үйлдлээ дахин гаргахгүй хараат бусаар хүний эрхийг эн түргүүнд тавьж ажиллаж сурахыг зөвлөж байна.

8. Хууль сахиулах байгууллагын албан хаагч нарын ажлыг дүгнэдэг аргыг өөрчлөх шаардлага байгааг харгалзан хэдэн хэрэг илрүүлсэн, хохирол төлбөр барагдуулсан зэрэг бизнесийн салбарт хэрэглэдэг хөшүүргээс татгалзаж хүний эрхийг хэрхэн хангаж байгааг гол шалгуур болгон дүгнэх аргыг сонгохыг зөвлөж байна.

Тайлан боловсруулсан:

*“Онц байдал- Хүний эрхийн мониторинг, хамгааллын эвсэл”,
“7 сарын” эвсэл,
Монголын Үндэсний Ногоон хөдөлгөөн*